

NORSK ALMENNINGSFORBUNDS
RETNINGSLINJER
FOR
BRUKSRETTSUTØVELSE
2017

Godkjent av årsmøte 30. mars 2017.

0. Forord

Forrige versjon av Norsk almenningssforbunds retningslinjer for bruksrettsutøvelse var fra 2006. Selv om forandringene vanligvis ikke merkes fra dag til dag, har mye endret seg de siste 10 årene både i allmenningene og i jordbruket, som allmenningene primært skal betjene. Forbundsstyret vedtok derfor senhøstes 2015 å gå gjennom 2006 retningslinjene. Samtidig ble ei arbeidsgruppe oppnevnt til å forberede revisjonen for styret. Arbeidsgruppa har vært sammensatt av Rune Brenna, Lars Olav Jensen og Lars Even Nordby, med Sæbjørn Forberg som sekretær. Det tok noe tid før gruppa kom i gang med arbeidet, men i løpet av høsten og vinteren 2016-2017 har gruppa hatt i alt fire arbeidsmøter. Det siste etter at et høringsutkast ble sendt allmenningene, Landbruks- og matdepartementet (LMD) og advokat Jo Are Aamodt Brænden.

Det kom mange verdifulle innspill til høringsutkastet, ikke minst fra LMD og advokat Brænden. Innspillene er forsøkt innarbeidet i foreliggende versjon, uten at noen av dem som har gitt kommentarer kan holdes ansvarlig for feil eller mangler i teksten.

Det meste av innholdet i foreliggende versjon er naturlig nok det samme som i 2006 retningslinjene, selv om store deler av teksten er omskrevet. Videre er retningslinjene utvidet med ett kapittel om jakt, fangst og fiske. Disse temaene var ikke behandlet i forrige versjon. Likedan er innledningen og avslutningen om allemannsrett og allmenningsrett nyskrevet. Noen bokser med utdypende forklaringer er også tatt med.

En tredelt struktur er forsøkt gjennomført i alle kapitlene. Først blir *lovgrunnlaget* angitt. Deretter kommer noen *utdypende kommentarer* nummerert med små romertall. Til sist blir det i noen underkapitler gitt *anbefalinger* til allmenningssstyrene. Disse er opplistet som bombepunkter. Vi håper at denne strukturen er klargjørende og til hjelp i den praktiske bruken av retningslinjene.

Til sist må retningslinjenes status og rolle i forhold til bygdeallmenningsloven (bgdalml.), statsallmenningsloven og Landbruks- og matdepartementets rundskriv M-2 2014 gjøres tydelig: *Lov og rundskriv er overordnet og danner rammer rundt forbundets retningslinjer.* Våre retningslinjer må leses og forstås som ytterligere utdyping og konkretisering av lov og rundskriv. Når disse retningslinjene blir anvendt, bør derfor også bgdalml. og rundskriv M-2: 2014 være for handa. Disse dokumentene kan lastes ned fra Norsk almenningssforbunds hjemmeside www.nalf.no eller fra:

www.lovdata.no med søkeord ord bygdeallmenningsloven

www.lmd.dep.no med søkeord rundskriv M-2 2014

Styret i Norsk almenningssforbund
Værnes 20. februar 2017

INNHOLDSFORTEGNELSE

Kapittel	Side
0. Forord	2
1. Innledning	4
2. Generelle saksbehandlingsregler	5
3. Tildeling og inndragning av bruksrett. Ajourføring av bruksrettsregister	6
4. Bruksrettsytelser til driftsbygninger for husdyr og bebyggelse til andre formål	14
5. Beite- og gjerdespørsmål	22
6. Seter og dyrkingsjord	24
7. Jakt, fiske og fangst	29
8. Allmenningsrett vs. allemannsrett	30

Digitale kilder:

Eksempel på regelverk for bruksrettytelser og tilskudd fra et utvalg allmenninger. Sentrale nyere dommer i forhold til bruksrett, type Grandommen.

Lenker til disse dokumentene vil bli gjort tilgjengelige.

I tillegg til anbefales Thor Falkanger: *Allmenningsrett*. Universitetsforlaget, 2009. Denne gir en oppdatert og systematisk framstilling av norsk allmenningsrett med hensyn til både bygdeallmenninger og statsallmenninger.

1. Innledning

Forordet understreket at bygdeallmenningsloven (bgdalml) og Landbruks- og matdepartementets (LMD) rundskriv M-2 2014 *er overordnet og danner rammer rundt* Norsk almenningssforbunds retningslinjer for utøvelse av bruksrett. Målet med forbundets retningslinjer er å utdype og konkretisere lov og rundskriv, samt å gi praktiske anbefalinger til allmenningstyrene.

Bygdeallmenningene tilhører jordbruket, og allmenningssstyrenes overordnede oppgave er å opprettholde allmenningene som en fellesressurs for de eiendoms- og bruksberettigede i sine respektive bygdelag (bgdalml. §3.2.) Dette ligger til grunn for Norsk almenningssforbunds retningslinjer for bruksrettsutøvelse. Retningslinjene presiserer at bruksretten og brukskrettsytelsene kun kan utnyttes til dekning av det behov som følger av jordbruksmessig drift. *Norsk almenningssforbund anbefaler derfor at styrene prioriterer aktivt jordbruk innenfor rammene av lov og rundskriv.* Ikke minst i en tid da jordbruket gjennomgår store strukturendringer, med utstrakt jordleie og bruksrasjonalisering, er det viktig å understreke dette.

Bruksrettighetene er gamle hevdvunne rettigheter som tilligger jordbrukseiendommer. Gjennom lovgivningen er den enkeltes utøvelse av bruksretten nærmere regulert. Selv om utnyttelse av bruksretten er en rettighet for den enkelte bruksberettigede, har likevel allmenningssstyrene en viss frihet til å styre hvordan bruksretten faktisk skal utøves.

Bygdeallmenningene rundt om i landet er uensartede, og lokale forhold og tradisjon innenfor hver enkelt allmenning bør tillegges vekt. Selv om mange spørsmål om bruksrett og bruksrettsutøvelse har klare svar, vil det fra tid til annen komme opp spørsmål og tvilstilfeller som krever allmenningssstyrets skjønn. Hensikten med disse retningslinjene er å hjelpe allmenningssstyrene med å utøve godt skjønn og sikre rettferdig saksbehandling, blant annet slik at relevant like saker behandles likt. Forventninger om å finne klare og entydige svar på alle spørsmål innenfor bruksrettsfeltet er likevel forgjeves. Dette feltet er etter sin egenart kasuistisk, der hver enkelt sak må avgjøres individuelt i lys av bgdalml., rettspraksis, LMD rundskriv M-2 2014, sedvane og andre relevante momenter som tilkommer saken. Målet er at disse retningslinjene skal være til hjelp med å sortere ut og vektlegge relevante momenter i saker som krever allmenningssstyrets skjønn.

I allmenninger der det er ressurser til overs etter at bruksretten og andre lovbestemte formål har fått sitt (jf. bgdalml. §3-12 om disponering av overskudd), anbefaler Norsk almenningssforbund at det blir utarbeidet *retningslinjer for allmenningstilskudd*. I forhold til brukskrettsytelsene, har allmenningssstyrene langt større handlingsrom og frihet når det kommer til tilskudd. Gjennom retningslinjer for tilskudd har derfor allmenningssstyret i større grad mulighet til å synliggjøre og realisere sine prioriteringer.

Først med hensyn til allmenningen og de eiendoms- og bruksberettigede, og dernest med hensyn til eventuelt andre interessenter innenfor bygdelaet. (Se nærmere om tilskudd under kapittel 3.2).

Bruksrett innebærer ikke bare krav, men også *plikter*. De bruksberettigede har blant annet plikt til å gi allmenningsstyret korrekte opplysninger om dyrket areal, jordbruksmessig drift og bygninger som vedkommer driften på sine bruk. På samme vis plikter de bruksberettigede straks å varsle allmenningsstyret om eierskifte, endring i sivil status og eventuell bortforpaking av bruksrettsbruk. At disse pliktene blir overholdt, er nødvendig for at allmenningen kan ha et oppdatert bruksrettsregister og bruksrettsmantall. Forsømmelser på disse punktene bør sanksjoneres av allmenningsstyret, f.eks. ved tilbakeholdelse av ytelser fra allmenningen.

Kasuistikk og rimelig skjønn: Skjematisk kan vi stille to rettslige tenkemåter opp mot hverandre. Vi kan i det ene tilfellet gå ut fra universelle verdier og prinsipper – f. eks. menneskerettigheter - og fra disse forsøke å utlede hvordan en rettslig problemstilling skal løses. I det andre tilfellet kan vi gå ut fra konkrete og kjente problemstillinger med allment godtatte rettslige løsninger. Ut fra og i lys av disse problemstillingene kan vi så forsøke å finne svar på beslektede spørsmålsstillinger. Dette er en kasuistisk (av lat. kasus=tilfelle) måte å argumentere på, og denne eksempelbaserte tilnærmingen ligger klart nærmere bruksrettsfeltet enn den første universalistiske tilnærmingen. Dette forklarer også hvorfor prejudikater (rettsavgjørelser) ved siden av selve allmenningslovgivingen, spiller så stor rolle i forbindelse med rettslig avklaring av bruksrettsspørsmål.

Innenfor begge stiliserte tenkemåter spiller rimelig skjønn en sentral rolle. Rimelig skjønn går på vurdering av hva som - alt tatt i betraktning - er en god løsning på et (rettslig) spørsmål. Gjennom skjønnet blir ulike momenter ved en sak sett i sammenheng, veiet og vurdert opp mot hverandre, inntil vi oppnår en tilstand av "reflektert likevekt". Det står *vi*, fordi skjønn best blir utøvd gjennom opplyst samtale der flere enn en person deltar.

2. Generelle saksbehandlingsregler

Alle allmenningsstyrene bør vedta en *styreinstruks* som klargjør styrets oppgaver, kompetanse og ansvar. (Se www.nalf.no for utkast til styreinstruks). Behandling av alle saker som angår bruksrett – inndragning, tildeling og ytelser – hører til allmenningsstyrenes kjernekompetanse (bgdalml. § 3-2 andre ledd).

Fordi bruksrett er forankret i bruksberettigede eiendommers karakter av jordbruk, vil det være *eiendommen*, og ikke den som til enhver tid har hjemmel til en eiendom, som er utgangspunkt for styrets behandling av bruksrettsaker. *Alle saker skal behandles enkeltvis og gis en individuell vurdering.* Dette er likevel ikke til hinder for at styrene av systematiske grunner kan gruppere eiendommer med felles kjennetegn sammen, noe som er en naturlig framgangsmåte ved for eksempel gjennomgang av bruksretts-

registeret. På denne måten sikres dessuten rettferdighet ved at relevant like eiendommer blir behandlet likt. Poenget er at styrene ikke kan behandle hele gruppen under ett som en blokk, men at hver eiendom innenfor gruppen behandles for seg når vedtak skal fattes.

Alle søknader og saksbehandling i forbindelse med bruksrettssaker skal være skriftlig. Det samme gjelder forhåndsvarsling om befaringer. Bruksberettigede skal også ha skriftlig melding med begrunnelse om allmenningstyrets vedtak.

Habilitet er også et tema allmenningstyret må være oppmerksom på i forbindelse med bruksrettssaker. Bgdalml. har ingen regler om habilitet, men emnet er behandlet i LMD Rundskriv M-2 2014 kapittel 3.2.2. I tillegg vises det til bestemmelsene i aksjeloven § 6-27 og samvirkelova § 89.

Fordi det i mange tilfeller er sterke følelser knyttet til bruksretten, er ryddighet og skriftlighet særdeles viktig i forbindelse med behandling av bruksrettssaker. Presis informasjon til og god kommunikasjon med de bruksberettigede er avgjørende for å unngå misforståelser. Det må understekes at allmenningstyrenes vedtak i bruksrettsspørsmål er endelige. Bygdeallmenningene er private rettssubjekter. Offentleglova og forvaltningslovens regler for klageadgang mv. gjelder ikke for bygdeallmenningene. Bruksberettigede som ikke godtar allmenningstyrenes vedtak, kan reise sak for domstolene.

3. Tildeling og inndragning av bruksrett. Ajourføring av bruksrettsregister

3.1. Hva er vilkårene for å ha bruksrett?

Allmenningstyret skal etter bgdalml. § 2-5 føre register over de eiendommer som har bruksrett. Som utgangspunkt må alle eiendommer som er ført inn i bruksrettsregisteret anses som bruksberettigede fram til allmenningstyret har fattet vedtak om at bruksretten er falt bort etter bgdalml. § 2-6. Paragraf 2.1 i bgdalml. angir vilkårene for bruksrett:

*Bruksrett i bygdeallmenning ligger til **jordbrukseiendommer** innen det **bygdelag** som fra gammel tid har utøvd bruksrett i allmenningen.*

*Med jordbrukseiendommer forstås eiendommer som etter **dyrket areal, beliggenhet, bebyggelse og bruk har karakter av jordbruk.***

For bureisningsbruk stilles ikke krav om eksisterende bebyggelse.

(Våre uthevinger).

Utdyping:

Eiendommen må ligge i et bygdelag som fra gammel tid har utøvd bruksrett i allmenningen, og som etter en helhetsvurdering har karakter av jordbruk. Ved

helhetsvurderingen vil følgende momenter kunne spille inn:

- i. Planstatus for eiendommen kan være relevant, men neppe avgjørende. Selv om en landbrukseiendom omreguleres til industri, forretning eller annet som ikke er jordbruk, så er det neppe til hinder for at eiendommen har bruksrett hvis den på lovlige måte, rent faktisk benyttes til jordbruk. Store villatomter i områder regulert til boligformål bør normalt ikke ha bruksrett.
- ii. Eiendommen må ha dyrket jord brukt til jordbruk, uten at noen nedre arealgrense kan angis.
- iii. Det er ikke et absolutt krav at eiendommen har bebyggelse som er relevant for jordbruksdrift, men om det er bebyggelse på eiendommen er et moment i vurderingen. Etter rettspraksis kan en eiendom som kun består av et jorde, være en bruksberettiget eiendom. I forbindelse med jordbruksdrift som ikke trenger bygninger, skal det legges skjønnsmessig mindre vekt på bebyggelse.
- iv. Eiendommen må ha karakter av jordbruk. I dette ligger det blant annet at eiendommen må ha jordbruksmessige ressurser til å gi et økonomisk bidrag eller overskudd, hensynstatt nødvendige kapitalkostnader. Hvor stort bidraget må være i eksakte kroner eller naturalia, kan likevel ikke angis.
- v. Når bruksretten til en eiendom blir vurdert, er det den faktiske jordbruksdriften på eiendommen som skal legges til grunn, ikke hvilke mulige økonomiske bidrag bruket kunne gitt ved annen drift, eller på et annet historisk tidspunkt.
- vi. For at bruken skal gi et økonomisk bidrag, følger det også at det må stilles krav om mer *intensiv* jordbruksdrift (eks. urter, frukt, bær og grønnsaker) på små bruk enn større for å beholde bruksretten. Hobbybruk uten jordbruksproduksjon fyller ikke vilkårene for bruksrett.
- vii. Det er ikke en betingelse for bruksrett at eieren selv driver eiendommen. Forpakning eller bortleie av jordvegen er tilstrekkelig så lenge jorda er i jordbruksmessig drift.

Anbefalinger til allmeningsstyrene:

- Spørsmålet om en eiendom fyller vilkårene for bruksrett krever en *helhetlig tilnærming*, der eiendommens karakter av jordbruk mv. blir vurdert i lys av kriteriene ovenfor. Denne skjønnsmessige helhetsvurderingen er det allmeningsstyret som skal gjøre, ved å veie og vurdere de forskjellige kriteriene i sammenheng.

- Ved siden av at eiendommen tilhører et bygdelag med allmenningsrett, er det viktigste kravet at eiendommen har dyrket jord brukt til jordbruk slik at dette gir et økonomisk bidrag eller overskudd.
- Myndighetskrav som grense for produksjonstilskudd, konsesjonsbestemmelser o.l. kan ikke tillegges egenvekt i vurderinger om en eiendom fyller kravene til bruksrett. Slike krav kan likevel ha indirekte betydning for vurderingene, fordi slike forhold har betydning for om driften av eiendommen vil kunne gi et visst økonomiske overskudd.

Bygdelaget angir den geografiske kretsen av eiendommer som har allmenningsrett i en allmenning. Om en eiendom tilhører et bygdelag med allmenningsrett, kan bare avgjøres på grunnlag av historisk bruk. Administrative grenser, som for eksempel kommunegrenser, er ikke avgjørende for avgrensingen av et bygdelag. Det er heller ikke nødvendigvis slik at alle eiendommer i ei og samme grend eller bygd har allmenningsrett. Til sist, kan det også være slik at en eiendom av historiske årsaker tilhører flere bygdelag og derfor har allmenningsrett i flere allmenninger. For mer om dette, se T. Falkanger: *Allmenningsrett*, Universitetsforlaget (2009). Side 94 ff.

3.2. Hva skal til for å tildele ny bruksrett?

Eieren av ny jordbrukseiendom eller eiendom som har fått inndratt bruksrett, kan ved skriftlig søknad til allmenningsstyret få vurdert om eiendommen har bruksrett. (Jf. bgdalml. §2-6 andre ledd). Søkeren bør i slike tilfeller også legge fram driftsplan som gjør greie for jordbruksdriften på eiendommen. I lys av disse dokumentene, sammen med vilkårene nevnt under 3.1 ovenfor, avgjør styret om eiendommen har tilstrekkelig karakter av jordbruk til å ha bruksrett. Tida og forholda vil til enhver tid virke inn på slike vurderinger.

3.3. Når faller bruksretten bort?

Når en eiendom ikke lenger er jordbrukseiendom etter bgdalml § 2-1, eller driften på eiendommen er lagt ned, har allmenningsstyret *plikt til å fatte vedtak* om at bruksretten er falt bort.

Bgdalml. § 2-6 gir følgende kriterier for når bruksretten faller bort:

1. Hvis jordbruksdriften på eiendommen blir lagt ned og
 - a) jorden tas i bruk til annet formål, eller
 - b) blir liggende nede i et sammenhengende tidsrom av fem år.
2. Hvis eiendommen ved frasalg, annen frivillig avståelse, ekspropriasjon eller omdisponering mister karakter av jordbruk etter § 2-1 annet ledd.

Utdyping:

- i. Bortfall etter pkt. 1a bør være forholdsvis greit å forholde seg til for allmenningstyrene. I slike saker er det tale om observerbare endringer og kjennetegn ved eiendommen. Bortfall etter punkt 1b kan by på problemer der det fremdeles er antydning til jordbruksdrift på eiendommen, selv om denne er ubetydelig. Også i slike tilfeller må styret legge vekt på observerbare kjennetegn ved eiendommen, som at jorda ligger brakk og begynnende gjengroing ("teinung").
- ii. Bortfall etter pkt. 2 må sees i sammenheng med bgdalm. § 2-1 annet ledd: *"Med jordbrukseiendommer forstås eiendommer som etter dyrket areal og beliggenhet, bebyggelse og bruk har karakter av jordbruk"*. Jamfør utdypingen under 3.1. ovenfor. Slike saker innebærer at styrene må utøve skjønn og gjøre en helhetsvurdering der dyrket areal, beliggenhet, bebyggelse og jordbruksmessig bruk inngår. Alle disse fire kriterier må som utgangspunkt være oppfylt, men jf. ovenfor, kan styrene ut fra en helhetsvurdering legge mindre eller ingen vekt på bebyggelse. Når det gjelder jordbruksmessig bruk, er det bruken på vurderingstidspunktet som skal tillegges vekt.
- iii. Der det har skjedd endringer i arealbruken (spesielt på minimumseiendommer), eller ved sammenslåinger/oppkjøp av eiendommer, bør styret å gjøre en vurdering av bruksretten.
- iv. I tilfeller der en bruksberettiget eiendom blir delt, skal allmenningstyret vurdere om delene, medregnet hovedbølet, hver for seg fyller vilkårene for bruksrett. Del som blir lagt til et annet bruksberettiget bruk i allmenningen skal ikke ha selvstendig bruksrett, men bruket som får tillagt nytt areal øker sitt grunnlag for utøving av bruksrett tilsvarende arealøkningen. Kjøp av tilleggsjord utenfor bygdelaget øker derimot ikke grunnlaget for utøvelse av bruksrett. Dette gjelder rett nok ikke dersom tilleggsjorda ligger i annen bygdeallmenning og på selvstendig grunnlag fyller vilkårene for bruksrett der. Da kan det utøves bruksrett for tilleggsjorda, med krav om ytelser *begrenset til* denne jorda, fra allmenningen der arealet ligger. Tilleggsjord i annen allmenning gir derfor ikke grunnlag for økt bruksrettsbehov på hovedbølet.
- v. Omdisponering av areal kan skje på to måter: For det første gjennom nedbygging, ekspropriasjon, eller annen endring av bruken, som for eksempel omregulering til boligformål, industri eller annet.

- vi. For det andre åpner *Grandommen* (se www.nalf.no) for å se *omdisponering* i lys av tida og forholda. Domspremissene framhever blant annet at ”*samfunnsutviklingen har medført at ingen av eiendommene lenger «tilhører jordbruket» eller «har karakter av jordbruk».*” [HR-2000-301 - Rt-2001-213 (48-2001), side 218.] Hva vi skal forstå som jordbruk har med andre ord forandret seg, slik at eiendommer som tidligere falt inn under jordbruket ikke lenger gjør det. Dette punktet er særlig aktuelt i forbindelse med vurdering av minimumsbruk. Jf. ovenfor, er det også rimelig å stille krav om forholdsvis intensiv drift for at slike bruk skal beholde bruksretten.

Finner allmenningstyret, ut fra momentene ovenfor, at en eiendom ikke lenger har tilstrekkelig karakter av jordbrukseiendom til å ha bruksrett, faller bruksretten bort. I motsatt fall beholdes bruksretten.

Anbefalinger til allmenningstyrene:

- Det er allmenningstyrets plikt å dra inn bruksretten til eiendommer som ikke fyller vilkårene for å ha bruksrett. Begrunnelsen for dette er at bygdeallmenningene er del av jordbruket i sine bygdelag, og det er ikke rettmessig at eiendommer utenfor jordbruket skal ha del i goder som etter loven skal tilkomme eiendommer – små som store – som driver faktisk jordbruk.
- For styrene er det ikke noe mål i seg selv å dra inn bruksretter. I tvilstilfeller kan styret gi varsel om at bruksretten vil bli inndratt så sant ikke drifta blir gjenopptatt. Styret bør da sette en frist som ikke må være lengre enn maksimalt 5 år (jf. bgdalm. § 2-6 punkt 1 bokstav b.). Allmenningstyret kan i slike tilfeller stille krav om framlegging av driftsplan, og bruksrettsytelser kan stilles i karantene inntil drifta kommer i gang.
- Hvis drifta blir gjenopptatt, kan eiendom som har fått bruksretten inndratt få bruksretten tilbake. Allmenningstyret må da på grunnlag av skriftlig søknad og driftsplan vurdere om eiendommen tilfredsstillende vilkårene for bruksrett sett i lys av tida og tilhøva (jf. 3.2. ovenfor).

3.4. Ajourføring av bruksrettsregister og manntall

Bgdalm. § 2-5 gir bestemmelser om bruksrettsregister og manntall:

Det skal for hver bygdeallmenning føres et register over eiendommer med tilliggende bruksrett. Registeret skal inneholde opplysninger om dyrket areal, om foretatte tildelinger av ytelser fra allmenningen og hvem som til enhver tid utøver bruksretten.

Bruksrettsregisteret er grunnlaget for manntallet ved valg av allmenningstyre (...).

Ved eierskifte og ved andre begivenheter som medfører endringer med hensyn til utøvelse av bruksretten eller stemmerett ved allmenningsstyrevalg (forpaktning, fraflytting, avvikling eller gjenopptagelse av jordbruksdrift, inngåelse eller oppløsning av ekteskap, dødsfall m.v.), skal det gis underretning til allmenningsstyret.

Utdyping:

- i. Det følger av loven at alle bygdeallmenninger skal ha et bruksrettsregister som inneholder opplysninger om dyrka areal, tidligere tildelinger av ytelser og hvem som utøver bruksretten. I tillegg bør registeret inneholde opplysninger om bygninger av jordbruksmessig betydning, ev. sæter, og beitebruk, m.m.
- ii. Manntallet bygger på bruksrettsregisteret og er grunnlaget for utøvelse av stemmerett og bruksrett. Styret må kun forholde seg til hvem som har hjemmel til bruket, og alle bruksberettigede har plikt til straks å melde fra om eierskifte og endring i sivilstand mv. til allmenningsstyret.
- iii. Alle som vil hevde stemmerett ved allmenningsvalg har selv ansvar for å se etter at de står i manntallet når dette ligger ute til gjennomsyn. Hvis opplysningene ikke stemmer, må den bruksberettigede selv gi beskjed til allmenningsstyret. Feil i manntallet fører til at stemmegiving blir forkastet.

3.5. Hvor mange stemmer kan avgis per bruk?

Bgdalml. § 4-2 gjør det klart at "[D]et kan avgis to stemmer for hver eiendom bruksrett ligger til", men likevel slik at *ingen bruksberettiget kan "avgi mer enn to stemmer"*.

Utdyping:

- i. Det er ikke mulig å samle seg rett til å avgi mer enn to stemmer ved å eie mange eiendommer med bruksrett i samme bygdeallmenning. (Ett unntak finnes, i og med at verge med stemmerett kan avgi stemme både for seg selv og for den vedkommende er verge for.)
- ii. I de tilfeller der eier eller forpakter er enslig, disponerer hun eller han begge stemmene. Ektefeller har begge stemmerett. Samboere likeså, under forutsetning av at de har gitt skriftlig erklæring til allmenningsstyret om at begge skal stå i manntallet. Ektefolk og registrerte samboere disponerer en stemme hver uten hensyn til særeie eller felleseie. Stemmer kan bli avgitt kun ved personlig frammøte.

- iii. Hvis ektefeller eller registrerte samboere har hjemmel til hvert sitt bruk, kan de avgi to stemmer for hvert av brukene, dvs. til sammen fire stemmer. Samme regel gjelder også hvis to eller flere bruk eies sammen. Men i slike tilfeller må allmeningsstyret vurdere om brukene hver for seg fyller kravene til å opprettholde bruksretten. Hvis styret kommer til at så ikke er tilfelle, kan styret i samsvar med vanlig prosedyre vedta at bruksretten for ett eller flere av bruken faller bort. Dette er tilfelle hvis et eller flere av brukene, for alle praktiske formål, bare fungerer som tilleggsjord for hovedbølet.
- iv. Stemmegiving for eiendom eid av kommune, aksjeselskap, samvirkeforetak, stiftelse, bo eller forening utøves på grunnlag av fullmakt av "rette vedkommende". (Jf. bgdalm. § 4-2 pkt. 3).
- v. Det skal gå fram av manntallet hvem som disponerer stemmeretten. Allmeningsstyret må som utgangspunkt ha tillit til de opplysningene som er gitt til manntallet, men er styret i tvil, skal det gjøre tiltak for å bringe faktum på det rene. For eksempel ved å sende egenmeldingsskjema til den eller dem det gjelder. Styret har en selvstendig plikt til å sørge for at manntallet er i orden.

3.6. Hvordan føres manntallet?

Praksis varierer noe mellom allmenningene på dette området:

- Mest vanlig er at stemmeretten (manntallet) føres på navnet til hovedbølet. Andre gnr/bnr under samme driftsenhet føres under hovedbølets gnr/bnr, men ikke med selvstendig stemmerett.
- Andre steder er det vanlig å sammenføre flere gnr/bnr. til én enhet under hovedbølets gnr/bnr.

Begge måter å føre manntallet på er akseptable. Det er viktig for styret å ha fokus på hovedbølet, både når det gjelder stemmeretten og i forhold til utøvelse av bruksretten. Særlig gjelder dette vurdering av det jordbruksmessige behovet for bygningsmasse – for å unngå at allmenningen påtar seg større forpliktelser til vedlikehold enn det jordbruksmessige behovet på driftsenheten tilsier.

3.7. Saksbehandling i forbindelse med gjennomgang av bruksrettsregisteret:

- i. I forbindelse med gjennomgang av bruksrettsregisteret foretas det en vurdering av om grunnlaget for bruksrett er til stede på de eiendommene styret vil undersøke. De eiendommer styret er i tvil om listeføres før befaringsforetas.

- ii. Styret fastsetter tidspunkt for befaring, og eier får skriftlig beskjed. Befaring må foregå på barmark. Befaring bør foretas av et samlet styre, men minst av et flertall i styret.
- iii. Det skal føres referat under befaringen. Referatet meddeles eier av synfart eiendom, som gis mulighet for skriftlig tilsvare innenfor en rimelig frist fastsatt av styret.
- iv. Etter befaring og mulig tilsvare fra eier, behandles hver enkelt av eiendommene i styremøte. Etter vedtak i styret får eieren skriftlig og begrunnet melding om utfallet.

Anbefalinger til almenningstyrene:

- Allmenningstyrene skal følge opp bruksrettsregister og manntall kontinuerlig. Kontinuerlig oppfølging synliggjør styrene overfor de bruksberettigede, som på den måten blir mer bevisste om hva bruksretten innebærer og hvilke betingelser denne hviler på.
- Som et minimum, bør styret tidlig på høsten før et valg ha en gjennomgang av manntallet, slik at det er mulig å gjennomføre befaring av aktuelle eiendommer på barmark – før manntallet legges ut til gjennomsyn før valget.
- Til hjelp i dette arbeidet bør alle allmenninger ha et *egenmeldingsskjema* for de bruksberettigede med rubrikker for personopplysninger, areal og bygninger. I kommuner med eiendomsskatt kan dette skattegrunnlaget benyttes i forbindelse med bygninger. GAB-registeret (eiendomsregisteret) og digitale gardskart er andre viktige hjelpemiddel. Godt samarbeid med kommunale landbruksmyndigheter vil også lette arbeidet med å holde bruksrettsregisteret a jour.
- Selv ved kontinuerlig oppfølging av bruksrettsregister og manntall, bør alle allmenninger ha en omfattende gjennomgang av alle bruksberettigede eiendommer under ca. 20 daa hvert 10. år.
- I allmenninger der det er mistanke om større etterslep med hensyn til ajourføring av bruksrettsregisteret, må styret gjennomføre en grundig gjennomgang. God kommunikasjon med de bruksberettigede vil da være svært viktig, blant annet for å unngå unødig støy. Før gjennomgangen blir satt i gang, kan det være aktuelt for styret å gjøre bruk av uavhengige rådgivere innenfor landbruksfag og jus.

- Styrene må være villige til å ta avgjørelser som kan gå i enkelte eiendommers disfavør. Styret og allmenningsbestyrer må passe på at påbudte/nødvendige gjennomganger blir utført på en forsvarlig måte.

4. Bruksrettsytelser til driftsbygninger for husdyr og bebyggelse til andre formål

4.1. Hva er det generelle grunnlaget for bruksrettsytelser?

Kapittel 3 omhandler vilkårene for at en eiendom kan ha bruksrett. Dette kapitlet tar for seg ytelsene en bruksberettiget eiendom har krav på. Dvs. bruksrettens innhold.

Bgdalml. § 2-2 beskriver bruksrettens innhold:

*Eier av eiendom med tilliggende bruksrett kan bare utøve retten **til dekning av eiendommens behov ved jordbruksmessig drift**. Retten skal kunne utøves på en måte som til enhver tid er i samsvar med rasjonell bruk, og som er naturlig etter tiden og forholdene. (Vår utheving).*

Bgdalml. § 5-2 første punktum har tilsvarende ordlyd brukt for virkesretten spesielt.

Utdyping:

- Bruksrettsytelsene skal altså bare dekke husbehovet på eiendom ved jordbruksmessig drift. Det følger videre at en stor eiendom normalt har større behov for bruksrettsytelser enn en mindre eiendom, og at behovet er avhengig av drifta. Det at jordbruksdriften endres over tid, gjør at bruksrettens innhold også kan endres.
- Behovet for bruksrettsytelser har *grunnlag i produksjonsevnen til den dyrka jorda* på en bruksberettiget eiendom. Dette gir også *taket/øvre grense* for hvor store bruksrettsytelser en eiendom har krav på, jf. begrensingene som følger av fôrgrunnlaget og hvor mange dyr som kan vinterføs på eiendommen. (Jf. bgdalml. §6-1.)
- At bruksretten skal kunne utøves rasjonelt slik det er naturlig ut fra tida og forholda, innebærer at bruksrettens innhold og utnyttingsformer ikke er fastlagt en gang for alle.
- Dersom allmenningen ikke har tilstrekkelig ressurser til å dekke det samlede behovet for bruksrettsytelser, skal styret foreta en forholdsmessig avkorting av ytelsene (jf. bgdalml. §2.2.)

4.2. Bruksrettsytelser vs. tilskudd. Når kan det gis tilskudd?

Tilskudd kan ytes etter *to paragrafer* i bgdalml., der selve begrepet tilskudd er brukt bare i den ene. Dette gjelder § 5-5 som går på tilskudd til trebesparende materialer. Denne typen tilskudd faller inn under virkesretten, og styret kan gjennom bruksreglene gi nærmere bestemmelser om hva det kan gis tilskudd til (jf. bgdalml. § 3-7 bokstav f). Den *andre typen tilskudd* kan gis etter bgdalml. § 3-12 bokstav d. Denne paragrafen omhandler disponering av overskudd, og tilskudd/bidrag etter denne bestemmelsen kan bare gis etter at bruksrettsytelsene som følger av loven er innfridd. Videre har § 3-12 bokstav a prioritet før de etterfølgende "kan" bokstavpunktene under paragrafen. Bokstav a krever at det først avsettes overskuddsmidler til forbedring og sikring av allmenningen mm.

Det er derfor *vesentlige forskjeller* mellom denne andre typen tilskudd og bruksrettsytelser. Bruksrettsytelser har de bruksberettigede krav på etter loven. Tilskudd kan først gis hvis det er overskudd etter at bruksrettsytelsene er innfridd og allmenningens framtidige produksjonsevne er sikret. En annen viktig forskjell er at det følger framtidige *forpliktelser til vedlikehold* med tiltak som får ytelse over bruksretten. Styret kan bestemme at det *ikke skal være tilfelle* med tilskudd gitt av driftsoverskuddet.

Utdyping:

- i. Det presiseres at bruksrettsytelsene etter loven er det sentrale, og at det er viktig å synliggjøre denne prioriteten. Tilskudd til formål det ikke er dekning for i allmenningsloven, må ikke fortrenge det lovpålagte.
- ii. Det er den økonomiske evnen i den enkelte allmenning som gir grunnlag for å gi tilskudd utover bruksrettsytelsene loven forplikter til. Det er det totale inntektsgrunnlaget i allmenningen etter dekning av bruksrettene som er grunnlaget for § 3-12 tilskudd. Dette angir også at bruksrettsytelser og § 3-12 tilskudd har *forskjellige kilder*. Bruksrettsytelsene skal strengt tatt bare dekkes av ressursene som ligger til grunn for ytelsene, dvs. skogen for virkesretten og beitet for beiteretten. Tilskudd derimot dekkes av midler opptjent gjennom allmenningsdriften, dvs. av allmenningskassen (bgdalml. § 3-10).
- iii. Eiendommer med flere produksjoner, f. eks. melk, poteter og korn, bør ikke kunne bruke samme areal "flere ganger" som grunnlag for bruksrettsytelser. Det samme gjelder eiendommer som i løpet av kort tid skifter produksjon, etter først å ha fått bruksrettsytelser til annen produksjon. Tilskudd er et alternativ hvis allmenningsstyrene ønsker å tilgodese bruk der arealgrunnlaget for bruksrettsytelser er "brukt opp". Det samme gjelder for bruk som ønsker å etablere *landbruksrelaterte tilleggsnæringer* for å styrke

gardsdrifta. I slike tilfeller må allmenningstyrene se på helheten de forskjellige produksjonene på et bruk utgjør.

- iv. Samdrifter og andre jordbruksvirksomheter på utskilt tomt er ikke berettiget til bruksrettsytelser fordi slike virksomheter mangler arealgrunnlag. Tilskudd etter § 3-12d er derimot ikke bundet til arealgrunnlag, og kan derfor benyttes til slike virksomheter.
- v. Produksjon av juletrær og pyntegrønt er av Landbruks og matdepartementet definert som skogbruk og faller derfor utenfor bruksretten. (Jf. LMD Rundskriv M-19/2000).
- vi. Tildeling av både bruksrettsytelser og tilskudd krever skriftlig søknad til allmenningstyret.

Anbefaling til allmenningstyrene:

- I overskuddsallmenninger anbefaler Norsk allmenningsforbund at det blir utarbeidet *retningslinjer for allmenningstilskudd*. Bruk av § 3-12 tilskudd gir styrene større i allmenningspolitisk handlefrihet enn det de lovbestemte bruksrettsytelsene åpner for. Allmenningstyrene kan gjennom denne typen tilskudd f. eks. synliggjøre sine prioriteringer i forhold til aktiv jordbruksdrift.

4.3. Skal allmenningstyrene legge vekt på organisering og eierform?

Allmenningstyret behøver *ikke* å forholde seg til hvordan eierne organiserer sin drift. Eierforholdet har heller ingen betydning – heller ikke eierforholdene på den enkelte gard.

Om søsken eller andre velger å eie garden i et sameie, i et AS eller på annen måte er ikke relevant for allmenningen. Allmenningen forholder seg kun til gnr/bnr for vurdering av bruksrettsytelser og gir ellers tilskudd.

4.4. Forpaktning og jordleie. Hvem utøver bruksrett på leid jord?

Det må skilles på *forpaktning* og *jordleie*. Forpaktning omfatter, om ikke hele eiendommen, så både jord og bygninger. Dette gir klart større rettigheter for forpakter enn ved jordleie. (Se bgdalml. § 2-4 og lov av 25. juni 1965 nr. 1 om forpaktning).

Utdyping:

- i. Det er kun forpaktningkontrakt som kan gi grunnlag for utøvelse av bruksrett, og det er bestemmelsene i forpaktningkontrakten som definerer omfanget – hvem som utøver hvilke deler av bruksretten.
- ii. Det er vanlig at forpakter utøver bruksretten der eier ikke er bosatt på bruket. Dersom eier bor på bruket, er det vanlig å dele bruksretten, slik at eier utøver stemmerett og ev. vedlikehold på bolig, mens forpakter utøver bruksretten på jordvegen og driftsbygninger.
- iii. Bruksretten kan ikke utøves av forpakteren med mindre forpaktningkontrakten har minst to års løpetid.

Ved *ren jordleie* er bruksretten knyttet til eier, og jordleier må eventuelt få tilskudd til formål på leid jord(utover egen eiendom).

- iv. Styret kan gi tilskudd selv om ikke leid jord betinger bruksrettsytelser.
- v. På bruk der jorda er bortleid, bør det skilles mellom driftsbygninger og annen bygningsmasse. I følge bgdalml. §5-9 kan virkesretten normalt ikke nyttes til bygninger som ikke tjener aktuelt jordbruksmessig behov. På bortleide bruk vil driftsbygninger vanligvis ikke innfri dette kravet, og det bør derfor som hovedregel ikke gis bruksrettsytelser til slike bygninger. Andre bygninger, slik som våningshus (ikke kårbygning) og garasjer, kan få ytelser til enkelt utvendig vedlikehold. Mulige hensyn til kulturlandskap og kulturminner kan bli møtt med tilskudd.

Nærmere om de forskjellige bygningene

4.5. Driftsbygninger for husdyrproduksjon

Ytelser til bygninger hviler på virkesretten, og bgdalml. § 5-1 sammen med § 5-11 om bygninger for utvidet produksjon gir rammene for ytelsene. Disse to paragrafene lyder:

§ 5-1: Eiendom med tilliggende bruksrett i bygdeallmenning, jfr. § 2-1, har rett til trevirke (virkesrett) til dekning av eiendommens jordbruksmessige behov.

§ 5-11: For driftsbygninger som er innrettet på eller planlagt for vesentlig større produksjon enn eiendommens fôrgrunnlag gir forutsetning for, kan virkesrett bare utøves for en slik forholdsmessig del av oppføring og vedlikehold som svarer til behovet ved vanlig jordbruksdrift på eiendommen.

Utdyping:

- i. Bgdalml. hjemler ikke rett til bruksrettsytelser til oppføring/vedlikehold av hus og anlegg utover det gardens behov ved jordbruksmessig drift tilsier. Prinsipielt er det gardens dyrkede areal med tillegg for ev. udyrka kulturbeite som skaper jordbruksmessige behov for bebyggelse til husdyr.
- ii. For moderne husdyrproduksjon er det for de fleste dyreslag nødvendig med en viss del innkjøpt fôr, særlig proteinrikt kraftfôr. Det er derfor naturlig, og i samsvar med praksis, at gårdens fôrgrunnlag økes med en rimelig andel innkjøpt fôr. I odelstingsproposisjonen som fremmet bgdalml. ble andelen innkjøpt fôr satt til 50% (Ot.Prp. 37 1991-92, s. 61). For mjølkeproduksjon er det derfor praksis for at gårdens fôrgrunnlag blir økt med 100 % for å fastsette antall dyr garden kan "vinterfô". Dette gir dermed også behovsgrunnlaget for bruksrettsytelser til bygninger til husdyrproduksjon. (Jf. neste kapittel gjelder samme prinsipielle betraktning også for hvor mange dyr som kan slippes på beite i allmenningen.)
- iii. Produksjonsevnen, og dermed fôrgrunnlaget pr. arealenhet, vil variere med jordsmonn, beliggenhet, mulighet for vatning, mv. I tillegg er bondens dyktighet avgjørende for produksjonen. Handbok for driftsplanlegging i jordbruket har nyttige tabeller for utregning av fôrgrunnlag med mer.

4.6. Driftsbygninger i fellestiltak

Her må allmenningsstyrene på den ene siden skille mellom bygninger på bruksberettiget eiendom, der besetningens samlede fôrbehov ligger innenfor eiendommens fôrgrunnlag, og bygninger på bruksberettiget eiendom der dette ikke er tilfelle på den andre:

- i. I det første tilfellet kan søknad behandles som en ordinær bruksrettssøknad innenfor lovverket. Bruksrettsytelsene går til den eiendommen der bygningen fysisk settes opp, og det er ordinære rettigheter i forhold til framtidig vedlikehold.
- ii. I det andre tilfellet, der det trengs fôr fra andre eiendommer, ytes det ordinære bruksrettsytelser for den delen av bygget det er ledig fôrgrunnlag til på eiendommen der bygningen ligger. Her må fôrbehov for eventuell øvrig besetning på eiendommen trekkes ut for å finne ledig fôrgrunnlag. Det er altså kun fôrgrunnlag på den eiendommen hvor bygningen fysisk settes opp som skal inngå i fôrgrunnlaget. Bruksrettsytelsene kortes deretter i forhold til ledig fôrgrunnlag. (Eks; Er det ledig fôrgrunnlag på eiendommen for 35% av besetningen det skal bygges for, ytes kun 35% av ordinære bruksrettsytelser). Ved framtidig vedlikehold kortes bruksrettsytelsene etter

samme prinsipp. Det kan vel å merke ytes tilskudd til den del av bygget som faller utenfor bruksretten.

- iii. Hvis fellesanlegget har deltakere fra flere bygdelag, gis ytelse kun til egne bruksberettigede (andelsmessig). Dette gjelder også i forhold til beiteretten.
- iv. Jf. 4.2. iv. faller bygninger på utskilt tomt i sin helhet utenfor bruksretten. Det kan ytes tilskudd utenom bruksretten til nybygg, men det gir ingen rettigheter i forhold til framtidig vedlikehold.

Anbefaling til allmeningsstyrene:

- Norsk almeningsforbund anbefaler sterkt å støtte fellestiltak i jordbruket der det er rasjonelt for bonden/bøndene.

4.7. Våningshus, føderådsbolig og andre bolighus tilknyttet drifta

- i. Bruksrettsytelser til våningshus og andre bolighus gis etter jordbruksmessig behov, og ut fra hva som er vanlig standard og størrelse etter tida og forholda.
- ii. For eiendommer med eksisterende bygningsmasse som går utover det jordbruksmessige behovet, kan almeningsstyret avkorte ytelsen til bare å gjelde minimumsvedlikehold, f.eks. vedlikehold av tak.
- iii. Bruksrettsytelser til oppføring av nye kårbygninger bør bare gis til eiendommer der det jordbruksmessige behovet for slike bygninger er *klart* definert. Til minimumsbruk og bruk hvor den jordbruksmessige betydning og tradisjon ikke tilsier føderådsbolig, skal det ikke gis bruksrettsytelser til kårbygninger. Bruksrettsytelser til kårbygninger begrenses til størrelse og standard som er nødvendig ut fra det jordbruksmessige behovet.

4.8. Driftsbygninger til andre formål

- Bruksrettsytelser til nybygg og vedlikehold av lagerhus, redskapshus, garasjer, korntørker mv. begrenses av det jordbruksmessige behov. Avkortning i ytelse til vedlikehold kan være aktuelt analogt som beskrevet i andre bombepunkt under 4.7. ovenfor.

4.9. Eiendom brukt som fritidseiendom m.m.

- i. Skatteetaten definerer fritidseiendom slik: "En fast eiendom med bygning, som hovedsakelig brukes til fritidsformål av eieren og/eller av andre". (Lignings ABC

2016, kapittel 6.2.1.) Bortsett fra til selve bolighuset, bør det bare bli gitt bruksrettsytelser til vedlikehold av bygninger ut fra det jordbruksmessige behovet på eiendommen. Det bør ikke gis bruksrettsytelser til nybygg på slike eiendommer.

- ii. Det samme gjelder bygninger på eiendom som blir drevet i næring med annet hovedbøl som utgangspunkt.
- iii. Det kan vurderes å etterbetale ytelser til vedlikehold utført når eiendommen ikke er bebodd hvis eier senere flytter til eiendommen.

4.10. Bygninger i tilleggsnæring – utenom tradisjonelt jordbruk

- i. Landbruksdepartementets rundskriv M -2/2014 åpner for at det kan gis bruksrettsytelser til tilleggsnæringer på gardsbruk. Allmenningsstyrene anbefales å være restriktive med hvilke former for tilleggsnæringer det gis ytelser til. Det bør være et vilkår at slike næringer bygger opp under gardsdrifta som jordbruk.
- ii. En avgrensing allmenningsstyrene kan gjøre bruk av, er å kreve at tilleggsnæringen skal videreføre de gardens produkter og/eller nytte produkter eller drifta på garden som utgangspunkt.
- iii. For å styrke næringsgrunnet på en bruksberettiget eiendom, kan allmenningen gi tilskudd til etablering av næring som ikke defineres innenfor det jordbruksmessige behov, dersom allmenningens økonomi tilsier det - jf. bgdalml. § 3.12.

4.11. Sammenslåtte bruk som "gjenoppstår" hver for seg

Bruk som blir delt skal få bruksretten sin vurdert hver for seg. Hvis et tidligere sammenslått bruk uten tidsmessige bygninger for å drive jordbruk, etter en slik vurdering "gjenoppstår" som selvstendig driftsenhet med bruksrett, kan det føre til store økonomiske uttelling for allmenningene. I slike tilfeller må særlig stor vekt bli lagt på planene for drifta og langsiktigheten til disse.

4.12. Hvordan bør bruksrettsytelser og tilskudd utmåles? Almenningsforbundets anbefaling:

Hvordan bruksrettsytelser og tilskudd mest formålstjenlig utmåles vil variere allmenningene imellom. Allmenninger som driver egen foredlingsvirksomhet og eller utsalg, vil naturlig ønske å innrette virkesrabatt og tilskuddsordninger slik at egen

virksomhet blir tilgodesett. Følgende anbefaling er derfor i hovedsak rettet allmenninger som ikke har egen foredling eller utsalg:

- Det anbefales at allmenningene bruker normer for bruksrettsytelser og tilskudd basert på kronesatser per kvadratmeter og type bygg. Dette bør gjelde både for nybygg og vedlikehold. Ved å *kombinere* bruksrettsytelser og tilskudd, er det på denne måten mulig å tilgodese jordbruksmessig aktive bruk ved å gi høyere samlet tildeling til "aktive areal" enn til "passive areal." En slik måte å måle ut bruksrettsytelsene på minsker faren for misbruk og forskjell i standard og pris på valg av løsninger. Hvis bruksrettsytelser og tilskudd blir kombinert, er det viktig at bruksberettigede er sikret det de har krav på i kraft av virkesretten. (Jf. 4.2. om bruksrettsytelser og tilskudd)

4.13. Andre tildelingsmuligheter – kontantutbetaling?

Det er i utgangspunktet alltid mulig å spare kostnader ved forenkling av måten bruksrettsytelser og tilskudd blir utmålt på. En radikal mulighet er å gå over til ren kontantutbetaling basert på jordbruksmessig behov, gitt rammene bgdalml. setter. Norsk almenningsforbund vil ikke anbefale en slik løsning på nåværende tidspunkt. Det er i alle tilfeller viktig å minne om at mulige krav om kontantutbetaling ikke vil gjelde "penger på bok". Avkastningen fra slike penger kan derimot være med å danne grunnlag for kontantutbetaling.

4.14. Tilbakebetaling av ytelser. Når kan tilbakebetaling kreves?

Paragraf 5-7 i bgdalml. gir bestemmelser for tilbakebetaling av ytelser, der det går fram at krav om tilbakebetaling av gitte ytelser kan gjøres gjeldende ved:

- i. Fradeling av hus det er gitt ytelser til.
- ii. Fradeling/omdisponering av dyrka jord, slik at gjenværende jordbruksareal blir så lite at bruket mister bruksretten.
- iii. Driftsomlegging som medfører at rett til kårbolig bortfaller.
- iv. Endring av en kårbygningens status til f. eks. varig utleieobjekt.
- v. Der bruksrettsytelsene er gitt på feil grunnlag.

4.15. Prinsipp for beregning av beløp som skal kreves tilbakebetalt

- i. Ved nybygg av våningshus og uthus kan det kreves tilbakebetalt ytelse i 25 år etter at bygget er ferdig. Ved beregning av tilbakebetalt beløp, justeres den gitte

ytelsen til nåverdi ved hjelp av konsumprisindeks, deler med 25 år og ganger med gjenværende tid til 25 års alder.

- ii. Ved tilbakebetaling av ytelser gitt på feil grunnlag, skal hele ytelsen betales tilbake. Ytelsen indeksreguleres da fram til tilbakebetalingstidspunktet.

5. Beite- og gjerdespørsmål

5.1. Hva sier loven om beite?

§§ 6-1, 6-2 og 6-3 i bgdalm. omhandler beite, og de sentrale bestemmelse er:

*Beiteretten §6-1: Eiendom med tilliggende bruksrett i bygdeallmenning, jfr. § 2-1, har **rett til beite med så stor besetning som kan vinterføs på eiendommen**. Allmenningsstyret kan samtykke i at det blir beitet med større besetning enn nevnt i første ledd, når det kan skje uten vesentlig skade for skogen eller for andre bruksberettigede.*

Ledig beite § 6-2: Beite som ikke utnyttes av de bruksberettigede, kan allmenningsstyret gi andre adgang til å gjøre bruk av. Vilåorene for bruken fastsettes ved avtale. Tillatelse kan bare gis når beiting kan skje uten vesentlig skade for skogen eller for noen bruksberettiget.

*Beiteordning §6-3: **Nårmere regler om ordning av beitebruken** fastsettes i bruksreglene for den enkelte allmenning, jfr. § 3-7. Reglene kan blant annet gå ut på inndeling av beitet i felt, fastsettelse av beitetider, begrensninger i antall beitedyr av forskjellig slag innen de enkelte beitefelt og organisert tilsyn og sanking. (.....) (Våre uthevinger).*

Utdyping:

- i. Eiendommer med bruksrett i bygdeallmenning har rett til beite med så stor besetning som kan vinterføs på eiendommen (§6-1). Vedrørende beregning av fôrgrunnlag og antall dyr vises det til 4.5. ii og iii.
- ii. Dersom det er for lite beite i forhold til antall dyr, må antall dyr som slippes av den enkelte eiendom reduseres prosentvis ut fra antall dyr som kan vinterføs på eiendommen.
- iii. Beitet i allmenningene skal gi positiv tilvekst på dyrene, og ikke være en plass for oppbevaring av dyr. Beitesesongen må derfor kunne defineres ut fra positiv tilvekst på dyrene.
- iv. Ledig beite kan bortleies til andre enn de bruksberettigete når beiting kan skje uten vesentlig skade for skogen eller de bruksberettigete. Leievilåorene fastsettes ved egen avtale mellom allmenningsstyret og beiteleier (jf. §6-2).

- v. Dersom allmenningestyret finner det nødvendig med tiltak for å unngå beiteskader, kan begrensninger i beiteadgangen også fastsettes etter § 2-8 som gir generelt hjemmel for bruksrettsbegrensninger.
- vi. Det er allmenningestyret som må avveie beitebruken i forhold til andre interesser, som beiteskader på skog, jakt, hyttebygging og annen fritidsbruk av beiteområder. Også i forhold til disse temaene kan beitebruksregler være et nyttig instrument.
- vii. For beiteområder med flere grunneiere hvor beiteretten er felles, eller det av andre grunner er ønskelig å samordne beitet, anbefales å lage egne beitebruksregler for området.

Anbefalinger til allmenningestyrene:

- Norsk almenningsforbund mener det er svært viktig at beiteressursene utnyttes i allmenningene og at kulturlandskapet tas vare på gjennom beiting. Allmenningene bør derfor legge til rette for aktiv beitebruk.
- Det er allmenningestyret som forvalter beitet i bygdeallmenningene, og det anbefales sterkt at allmenningene utarbeider *beitebruksregler* hjemlet i bruksreglene (jf. §3-7), med plikt til at beitebrukerne organiserer seg i beitelag. Beitebruksreglene kan videre (jf. § 6-3 ovenfor) dele inn beiteområder, gi tidsrammer for beitesesongen, stille krav om tilsyn, sankefrister, avgrensinger i forhold til ulike dyreslag og antall dyr, osv. Beitebruksreglene bør også inneholde sanksjoner av typen utestenging og tidsavgrenset inndragning av beiterett/bruksrett.
- De bruksberettigede har rett til beite, men det er de beiteberettigede selv som må sørge for gjerdehold og at dyra holder seg der de har sin beiterett.
- Det er den som har mest nytte av gjerdet som må gjerde. Allmenningene har ingen selvstendig gjerdeplikt.
- Det anbefales å gi tilskudd til gjerder og sankekkever mm. der slike tiltak ønskes oppsatt av beitelagene. Tilskudd bør blir gitt gjennom beitelag.
- Allmenningene bør ikke binde seg opp i faste ordninger – som vedlikeholdsansvar, men kun bidra for eksempel med materialer eller tilskudd.

6. Seter og dyrkingsjord

6.1. Hva ligger i retten til seter?

Bgdalml. §6-4 bestemmer retten til sæter slik:

Eiendom med tilliggende bruksrett i bygdeallmenning, jfr. § 2-1, har rett til å få utvist seter i allmenningen - enten alene eller sammen med andre (fellesseter) - når det godtgjøres at seter er nødvendig for driften av eiendommen. Utvisning etter første ledd foretas av allmenningsstyret. Det er et vilkår at utvisning kan skje uten vesentlig skade for skogen eller for de øvrige bruksberettigede, og at utvisning heller ikke vil være til hinder for en hensiktsmessig inndeling og utnyttelse av beite.

Utdyping:

- i. Loven gir ingen definisjon av seter eller hva setring må innebære. Det som er klart er at seterretten bygger på beiteretten og gir rett til eksklusiv bruk av et avgrenset område (setervoll). Rett til oppføring av bygninger som trengs for seterdrift hører også med til seterretten.
- ii. Tradisjonelt har setrene sommerstid utnyttet beiteressursene på setervollen og i utmarka rundt, til produksjon av mjølk og foredla mjølkeprodukt. Men mjølkeproduksjon på setra er ikke nødvendig hverken for å beholde eksisterende eller å få utvist ny seter. For begge formål, er det er tilstrekkelig at setra inngår som del av drifta på bruksberettiget jordbrukseiendom. Da primært som del av eget dyrehold.
- iii. Seterforskrifta til fjellova skiller mellom seter og tilsynsbu/gjeterbu. LMD skriver i sine merknader til § 6 i forskrifta om seter at "behov for husvære for tilsyn med beitedyr, slepp om våren og samling om hausten, er aleine ikkje grunnlag for å få utvist seter". (LMD rundskriv 4-2009, s. 7). Dette skillet mellom seter og tilsynsbu/gjeterbu er også relevant for bygdeallmenningene.
- iv. For å få utvist seter, kreves derfor mer enn begrunnet behov for tilsynsbu/gjeterbu. Det kreves godtgjort at seter er nødvendig for driften av eiendommen som en integrert helhet. Driftsplan som inneholder investeringsbehov, produksjonsomfang og analyse av økonomien ved tiltaket kreves framlagt.
- v. Utvisning av seter skal som hovedregel skje i form av fellesseter. Deltakelse i fellesseter kan gjøres betinget av at annen seter eiendommen har må oppgis, jf. bgdalml. § 6-5. Fellesseter skal i prinsippet være åpen for alle med bruksrett i vedkommende allmenning. Det anbefales å opprette avtale mellom fellessetra og allmenningen (jf. 6.2.i. nedenfor). Allmenningsstyret kan likevel utvise enkeltmannseter der en finner dette mest formålstjenlig.

- vi. Avgrensning og inngjerding av setervoll skal godkjennes av allmenningsstyret. Gjerdet skal utformes på en slik måte at det ikke er farlig for mennesker og dyr. Piggtråd skal ikke tillates brukt. Ved manglende vedlikehold kan styret forlange gjerdet fjernet.
- vii. Opphører setervirksomheten etter kort tid, eller denne avviker vesentlig i forhold til godkjent driftsplan, kan en forholdsmessig andel av virkesrabatten gitt til setra kreves tilbakebetalt, jf. bgdalml. §§ 5-6 og 5-7.
- viii. Utvist rett til seter faller bort hvis det ikke innen fem år etter utvisningen er opptatt seterdrift i overensstemmelse med opplysninger gitt i søknaden, og eventuelle vilkår som er satt for utvisningen (bgdalml. § 6-6).
- ix. Når allmenningsstyret har foretatt utvisning etter § 6-4 annet ledd, og noen bruksberettiget mener vilkårene ikke foreligger, kan vedkommende kreve dette spørsmålet avgjort ved rettslig skjønn jf. § 6-11.

6.2. Utvisning av dyrkingsjord og kulturbeite

- i. Bgdalml. § 6-10 gir regler for utvisning av dyrkingsjord og kulturbeite. Behov kreves godtgjort som beskrevet i 6.1. iv. ovenfor. Det må opprettes *avtale* mellom allmenningen og den/de som får utvist slike arealer. I avtalen fastsettes rettigheter og plikter, herunder eventuelt årlig avgift for grunn og frist for når utvist areal skal være tatt i bruk.
- ii. Avgrensning og inngjerding av dyrkingsjord og kulturbeite skal godkjennes av allmenningsstyret, jf. 6.1. vi. ovenfor.

6.3. Når faller retten til opptatt seter bort?

Bgdalml. § 6-7 gir følgende kriterier for bortfall av retten til *opptatt seter* med setervoll og eventuelt tilliggende kulturbeite:

- a) *Ved oppgivelse uten forbehold.*
- b) *Når setra i et sammenhengende tidsrom av 20 år ikke har vært i bruk til å dekke det jordbruksmessige behov til eiendom med tilliggende bruksrett (.....).*
- c) *Når bruksretten for den eiendom seterretten tilligger faller bort etter § 2-6.*

Utdyping:

- i. Bortfall etter bokstav a) og c) bør være greit å forholde seg til for allmenningsstyrene. Under bokstav a) faller også setrer der gjerder og seterhus er helt eller i det vesentlige borte. Slike setrer ansees som oppgitt og dermed bortfalt. Disse må skilles fra tilfeller der seterhusa har vært vedlikeholdt, men gjerder i all

hovedsak er borte. Også slike setrer bør ansees som bortfalt, men i slike tilfeller bør eierne få tilbud om festekontrakt jf. bgdalml. § 6-8. Det er da en betingelse at utvidelse av bebyggelse, salg og bortleie krever samtykke fra allmenningsstyret. De nærmere vilkårene for festeforholdet blir avtalt i festekontrakten. Dersom allmenningsstyret godtar at seter blir solgt til fritidsformål, blir det opprettet ny festekontrakt i tråd med dette.

- ii. Bortfall etter bokstav b). er mer komplisert, bla. fordi loven ikke krever tradisjonell mjølkeproduksjon basert på løsbeite for å opprettholde seter. I tilfeller som faller inn under bokstav b). må en skille mellom hvilke typer av bruk som i seterrettslig sammenheng kan sies å dekke et reelt jordbruksmessig behov, fra hvilke typer av bruk som faller utenfor. Dette vil være avgjørende for om 20-årsfristen løper eller ikke. Der setra nyttes til mjølkeproduksjon med storfe eller geit løper utvilsomt ingen 20-års frist. Men også bruksmåter som inngjerdet beite, spesielt for storfe, kan være en rasjonell del av mjølkeproduksjon/ husdyrhold på gården og således hindre at 20-års fristen løper.
- iii. Eksempler på bruk som *ikke hindrer* at 20-års fristen løper er:
 - Setra blir kun brukt som samleleve og gjeterhytte i forbindelse med løsbeite.
 - Seteranlegget holdes i hevd med hus og gjerder, men det jordbruksmessige behovet er ikke i tilstrekkelig grad til stede.
 - Slått på setra for salg løsrevet fra jordbruksmessig behov. I slike tilfeller er arealene i realiteten å forstå som tilleggsjord, og bør derfor bli innordnet under bgdalml. § 6-10 om dyrkingsjord og kulturbeite.

For setrer med seterhus som faller inn under *strekpunkt en og to*, skal det opprettes festekontrakt i samsvar med bgdalml. § 6-8 (se 6.3.i. ovenfor). I tilfeller under *strekpunkt tre* skal det skrives avtale med den bruksberettigede etter bestemmelsene i bgdalml. §6-10 om dyrkingsjord og kulturbeite. Det samme gjelder ved oppdyrking av setervoll.

- iv. I forbindelse med bortfall av seter, er det viktig å understreke at det er retten til en bestemt seter som faller bort. *Seterretten som sådan består*, og dersom en eiendom på et senere tidspunkt får jordbruksmessig behov for seter, kan den få utvist ny seter av allmenningsstyret.

6.4. Overføring av rett til ledig opptatt seter

Ved salg av seterhus og bortfall av seter kan allmenningsstyret etter bgdalml. § 6-9 overføre setra til annen bruksberettiget eiendom. Ved salg av seterhus, er det en betingelse at kjøper er eier av annen eiendom med bruksrett i allmenningen som tilfredsstillt kravet etter bgdalml. § 6-4, som sier at setra skal være nødvendig for driften av eiendommen. Hvis allmenningens bruksregler ikke sier noe annet, kan allmenningsstyret lyse bortfalt opptatt seter ledig og overføre setra til eiendom med

bruksrett og jordbruksmessig behov for seter. I slike tilfeller kan allmenningsstyret også gi pålegg om at bygningene på setra blir overført sammen med retten til seter.

6.5. Hvordan bør allmenningsstyrene vektlegge hensynet til kulturminner?

Kulturminner kan være anlegg som hus, setervoller og hele setervanger.

På mange av setrene er forholdene fortsatt slik de var da det var aktiv seterdrift med tradisjonell seterbebyggelse med tilhørende setervoller.

Allmenningsstyrene bør være seg bevisst sitt kulturhistoriske ansvar, og bidra til at verneverdige setermiljøer blir tatt vare på. Dette både på grunn av den måten de er med på å prege kulturlandskapet, og som de kulturminner de representerer. En bør derfor legge forholdene til rette for at setereiere kan vedlikeholde slike anlegg ut fra den tidsepoke og driftsform som de representerer.

Utdyping:

Følgende oppstilling kan være et godt utgangspunkt for styrenes vurderinger når det gjelder kulturminner:

- i. Setervoller uten bebyggelse: De som har hatt seterrett på disse vollene har ingen spesielle rettigheter lenger. Slike arealer bør ikke tilplantes, men være tilgjengelig for beitedyr i allmenningen. Unntak kan være inngjerdet setervoll som utgjør en integrert del av en gards driftsgrunnlag, enten i form av fôrdyrking eller kulturbeite. I slike tilfeller bør det opprettes jordleiekontrakt, eventuelt uten leie, for et begrenset tidsrom med rett til fornyelse. (Jf. § 6.10 i bgdalml. og 6.3.iii. ovenfor).
- ii. Seter bebygd med tradisjonell seterbebyggelse: Det bør opprettes festekontrakt etter bgdalml. som setter en del begrensninger/plikter i vedlikeholdet av anlegget. Festeleia bør være lav eller ingen, og det bør vurderes å gi kulturtilskudd til vedlikehold. Det bør være et ris bak speilet i kontrakten, slik at en hindrer at setra går over til å bli en ordinær fritidseiendom. Festekontrakten bør omfatte arealet der seterhusene står.
- iii. Seter der bebyggelsen har utviklet seg til fritidsbolig gjennom nybygg eller ombygging av tidligere seterhus: I disse tilfellene bør det opprettes en festekontrakt etter allmenningsloven på et passende areal med festeleie som for fritidshus i området. Det bør ved opprettelse av festekontrakter primært henvises til §§ 6-7, 6-8 og 6-9 i allmenningsloven som grunnlag for festekontrakten, og ikke til tomtefesteloven – annet enn for referanse til generelle bestemmelser for festeforholdet.

Eventuelle økonomiske bidrag til vedlikehold ut fra kulturminnehensyn bør gis som tilskudd og ikke som bruksrettsytelser.

6.6. Vedtak om bortfall

For seter der fullstendig bortfall etter § 6-7 eller bortfall med festekontrakt etter § 6-8 synes aktuelt, anbefales følgende saksbehandling:

1. Styret fastsetter tidspunkt for befaring, og eier får skriftlig beskjed om befaring. Befaring må foregå på barmark og bør foretas av samlet styre.
2. Etter befaring behandles saken i styremøte, og eieren får utskrift av styreprotokoll med begrunnet vedtak. Det vises til det som er skrevet om saksbehandlingsregler i kapittel 2.

Allmenningsstyrene må gjøre berørte bruksberettigede oppmerksom på bestemmelsene i §§ 6-8 og 6-9, og ta initiativ til at den framtidige ordning for de aktuelle tilfeller løses i samsvar med disse bestemmelser.

Anbefalinger til allmenningsstyrene:

- Det anbefales at allmenningsstyrene med jevne mellomrom vurderer seterbruken i allmenningen. Et minimum for å holde på en seter bør være at den bruksberettigede har egne dyr som beiter på setra som del av husdyrholdet på eiendommen.
- Av hensyn til framtidige forvaltning, er det av stor betydning at det i den enkelte allmenning blir foretatt registreringer av seterhus, gjerdehold, bruk og utstrekning på den enkelte seter eller setervoll. Disse opplysningene kan samles og ajourføres i et eget seterregister.
- Allmenningsstyret kan også vedta å opprette festekontrakt for alle seter i allmenningen, altså ikke bare bortfalte seter etter bgdealm. § 6-8. Så lenge setrene tilhører eiendom med bruksrett i allmenningen, bør det ikke kreves festeleie.

7. Jakt, fiske og fangst

7.1. Hvem kan utøve bruksrett i forbindelse med jakt (unntatt hjortevilt og bever) og fiske?

§§ 7-1 og 8-1 i bgdalml. gir de grunnleggende bestemmelsene om hvem som kan utøve bruksrett til jakt og fiske. Disse paragrafene slår fast at jakt og fiske med krokredskap tilkommer *den som utøver bruksrett for bruksberettiget eiendom*, samt ektefelle, barn og eventuelle andre familiemedlemmer som bor sammen med og har felles husholdning med denne. Føderådsfolk og andre som *bor fast på eiendommen og er knyttet til driften*, har også jakt og fiskerett. (Innlandsfiskeloven § 18 hjemler fritt fiske til alle barn under 16 år, så denne gruppen kommer i tillegg til kretsen nevnt ovenfor).

Gitt at rettighetene til personene nevnt ovenfor ikke blir beskåret, kan allmeningsstyret bestemme at også en videre krets av personer gis jakt og fiskerett i allmenningen. Hvem dette gjelder og på hvilke vilkår bør gå fram av bruksreglene til allmenningen.

7.2. Hvordan kan jakt og fiske alternativt administreres? Driftsavtaler og bortleie.

Allmeningsstyret kan, under forutsetning av at bruksretten blir ivaretatt, inngå *driftsavtale om administrasjon* av jakt og/eller fiske i allmenningen for inntil *fem år om gangen*. Avtale kan bare inngås med organisasjon som har fremme av viltpleie, jakt og eller fiske som formål.

Allmeningsstyret kan også *leie bort* jakt og/eller fiske i hele eller deler av allmenningen. For jakt gjelder avtalen for ett år om gangen. For fiske kan avtalen gjelde for fem år dersom den er kombinert med driftsavtale. Organisasjon med fremme av jakt og fiske som formål har fortrinnsrett som leietakere.

Drifts- og leieavtaler om jakt og fiske kan ha opsjon for forlengelse etter reforhandling.

7.3. Jakt og fiskekort

Alle, medregnet bruksberettigede, som vil utøve jakt eller fiske i bygdeallmenning må løse jakt eller fiskekort hos allmenningen.

Anbefalinger til allmeningsstyrene:

- Jf. ovenfor: Hvis ikke kretsen av personer med jakt og/eller fiskerett er bestemt utvidet, bør allmeningsstyrene være tydelige på hvem som kan utøve bruksrett til jakt og fiske. Det er kun den som utøver bruksretten til bruksberettiget eiendom, og den hun eller han bor sammen med og har felles husholdning med. I tillegg kommer føderådsfolk, som bor på eiendommen, og personer knyttet til driften som bor på eiendommen.

- Dersom det blir inngått drifts- eller leieavtaler om jakt og/eller fiske, må allmenningsstyret *se til at rettighetene til de bruksberettigede er sikret*.
- Alle drifts- og leieavtaler om jakt og fiske må være skriftlige og åpne for oppsigelse ved mislighold.
- Allmenningene bør ha tidsmessige ordninger for utsteding av jakt- og fiskekort. Gjerne digitale løsninger.

8. Allmenningsrett vs. allemannsrett

På det tidspunkt allmenningsbygdene ble ryddet var jordbruket en altdominerende næring, og alle i bygda tilhørte på en eller annen måte jordbruket. I utgangspunktet var derfor trolig allmenningsrettighetene i praksis allemannsretter for bygdefolket. Etter som folketallet økte, industrialiseringen og byveksten skjøt fart, fikk vi parallelt en rettsutvikling der allemannsretten ble skilt fra allmenningsrettene knyttet til jordbruket. Dvs. *allemannsrettigheter*, som retten til fri ferdsel og opphold i utmark og retten til fritt å plukke bær og sopp, fikk et annet rettslig grunnlag (frilufsloven) enn de eksklusivt jordbrukstilknnyttede *allmenningsrettighetene*. Altså bruksrettigheter avgrenset til husbehovet forankret i bruksberettigede jordbrukseiendommer, slik som virkesretten, beiteretten og retten til seter.

I en mellomstilling finner vi de "personlige" allmenningsrettighetene til småviltjakt og krokfiske. I statsallmenningene er disse rettighetene allemannsrettigheter for alle norske borgere. Som gjort rede for i forrige kapittel, er *ikke* dette tilfelle i bygdeallmenningene. Så sant allmenningsstyret ikke har bestemt noe annet, er også retten til småviltjakt og krokfiske etter nærmere avgrensinger forbeholdt personer knyttet til bruksberettigede eiendommer.

På samme måte som allmenningsretten er allemannsretten dynamisk, og vil kunne endres i lys av tida og forholda. Bestemmelsen i innlandsfiskeloven som gir fritt fiske til barn under 16 år, er et eksempel på dette (også i bygdeallmenningene). Tida og forholda tilsier at grupper uten tilknytning til jordbruket bruker utmarka i stadig sterkere grad, noe mange allmenninger erfarer som et økende press både mot allmenningsrettighetene og grunneierretten generelt.

Anbefalinger til allmenningsstyrene:

- Det er viktig at allmenningene har et godt og konstruktivt forhold til jakt-, fiske- og frilufsinteressene, der bygdeallmenningenes egenart som del av jordbruket kommer tydelig fram.
- I den grad allmenningsstyrene tilgodeser allmenningsbygdelaget ut over jordbruket, bør midlene bli brukt til fellestiltak som legger til rette for jakt-, fiske og frilufsliv.

